

نگاهی به آموزش آداب و مهارت‌های زندگی در دوره‌ی ابتدایی با تأکید بر پایه‌ی دوم

اگر فقط این کارها را انجام دهیم، بس است...

محمد رضا مقدادی

کارشناس دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه‌ی نظری

✓ ایمان و باور به دین اسلام و رعایت احکام و مناسک دینی و موازین اخلاقی

✓ برخورداری از دانش، بینش و مهارت با روحیه‌ی مواجهه‌ی علمی و خلاق با مسائل فردی و اجتماعی

✓ درک مفاهیم اجتماعی و سیاسی، احترام به قانون، مسئولیت‌پذیری و مشارکت مؤثر

✓ درک مفاهیم اقتصادی بر مبنای کار و تلاش، روحیه‌ی انقلابی و جهادی، کارآفرینی، قناعت و انضباط مالی

✓ دارای دست‌کم یک مهارت مفید برای تأمین معاش حلال (برای خود و خانواده)

✓ درک مفاهیم بهداشت فردی و اجتماعی و مسائل زیست بوم طبیعی و شهری، حفظ و ارتقای سلامت با ورزش و تفریحات فردی و گروهی، پاسخ به نیازهای جسمی و روانی خود و جامعه بر اساس نظام و معیار اسلامی

✓ درک مفاهیم فرهنگی، بهره‌گیری از قدرت تخیل و به‌دست‌آوردن توان‌مندی‌های لازم در خلق آثار فرهنگی و هنری.

در نگاه‌شست پنجم برنامه‌ی درسی ملی (در حال بررسی و تصویب) الگوی مفهومی هدف‌گذاری پیشرفته و منطقی متناسب با آموزه‌های دین مبین اسلام، ارائه شده است که در تهیه، تولید و اجرای برنامه‌های آموزشی بسیار مفید خواهد بود. عناصر این الگو به ترتیب عبارت‌اند از: تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق، که در چهار عرضه ارتباطی متربی (دانش‌آموز) با خود، خدا، خلق و خلقت محقق می‌شود.

تحول بنیادین در آموزش و پرورش ضرورتی انکارناشدنی است. تلاش‌های چند ساله‌ی اخیر در زمینه‌ی تولید اسناد بالادستی و مبنایی این تحول، قرین نتیجه شده و سند اصلی و مادر با عنوان «سند تحول بنیادین» در آذرماه سال ۱۳۹۰ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است. دیگر سندهای مورد نیاز، مانند برنامه‌ی درسی ملی که نقشه‌ی کلان برنامه‌های درسی میهن اسلامی ماست، در ذیل سند تحول بنیادین در حال نهایی شدن است.

برون‌داد کل این اسناد، مطالعات و اقدام‌ها که به استناد آن صورت می‌گیرد، چیزی جز «پرورش و تربیت دانش‌آموزان آینده‌ساز میهن اسلامی» نیست. در بیانیه‌ی مأموریت سند تحول بنیادین آمده است:

«وزارت آموزش و پرورش (نهاد تعلیم و تربیت رسمی عمومی) مأموریت دارد با تأکید بر شایستگی‌های پایه، زمینه‌ی دستیابی به دانش‌آموزان در سنین لازم‌التعلیم طی ۱۲ پایه (چهار دوره‌ی تحصیلی سه ساله) تحصیلی به مراتبی از **حیات طبیعی** در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی، جهانی و به‌صورت نظام‌مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش فراهم سازد.»

(سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، صفحه‌ی ۱۰)

در فصل ششم، سند مذکور به ویژگی‌های پرورش‌یافتگان نظام تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی پرداخته است که به‌طور خلاصه عبارت است از:

عناصر	عرصه‌ها	رابطه با خویشتن (با محوریت رابطه با خدا)	رابطه با خدا (سایر انسان‌ها) (با محوریت رابطه با خدا)	رابطه با خدا	رابطه با خلقت (طبیعت و...) (با محوریت رابطه با خدا)
تفکر و تعقل					
ایمان و باور مبتنی بر تفکر					
علم، معرفت و آگاهی					
عمل					
اخلاق (رفتارهای اخلاقی + ملکات نفسانی)					

ویژه‌نامه‌ی هم‌سوسازی برنامه‌ها و کتاب‌های درسی پایه‌ی دوم ابتدایی با برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

هم‌سواختول

اگر دانش‌آموز ما در هر فعالیت و برنامه‌ی آموزشی و پرورشی با الگوی جامع و همه‌جانبه‌ی فوق در حوزه‌های دانش، مهارت و تربیت رشد کند، دستگاه تعلیم و تربیت کشور به خود می‌بالد که به شایستگی‌های مورد نظرش دست‌یافته است.

در میان عناصر پنج‌گانه‌ی الگوی هدف‌گذاری، در واقع عنصر اخلاق و آداب نتیجه‌ی نهایی، ملموس و افتخارآمیز این عناصر است.

کسب صلاحیت‌هایی چون حفظ و پالایش انگیزه‌ها (نیّت)، خودپایی و خودپالایی، اعتماد به نفس، مسئولیت‌پذیری، انعطاف، اخلاق حرفه‌ای، پشتکار، نظم و قانون‌مداری، صدق، صبر، عدالت‌خواهی و حق‌طلبی، حسن خلق، احسان و رأفت، قناعت، استقامت و حیا از صلاحیت‌ها و یادگیری‌های مشترکی است که در کلیه‌ی دوره‌ها و مقاطع تحصیلی و برای دختران و پسران و کلیه‌ی شهرها، روستاها و حتی دانش‌آموزان تحت تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور قابل پی‌گیری و دستیابی است.

تعریف آداب و مهارت‌های زندگی

آداب و مهارت‌های زندگی رفتارها و توان‌مندی‌هایی است که به متربی کمک می‌کند تا با توجه به آداب و سنن اسلامی-ایرانی، اولاً با جامعه سازگاری و انطباق بیشتری پیدا کند و دوم این‌که بتواند در ارتباط با توسعه و تکامل فردی و روابط بین فردی (فرد با فرد، فرد با خانواده و فرد با گروه‌های اجتماعی) به نحو مؤثری عمل کند و مهارت‌های خود را در این زمینه ارتقا بخشد و سوم این‌که با چالش‌های زندگی روزمره به نحو عاقلانه‌ای برخورد کند.

اهداف آموزش آداب و مهارت‌های زندگی

در دوره‌ی ابتدایی

در دوره‌ی شش‌ساله‌ی ابتدایی (سه ساله‌ی اول و دوم) محتوای این حوزه‌ی یادگیری به صورت تلفیقی، درهم تنیده و مشترک در سایر دروس ارائه شده است و به کتاب یا برنامه‌ی درسی مستقل نیاز ندارد. در جدول صفحه‌ی بعد ضمن ارائه‌ی اهداف آموزش آداب و مهارت‌های زندگی در دوره‌ی ابتدایی در سه حیطة‌ی شناختی، مهارتی و نگرشی، نسبت هر یک با اهداف مصوب این دوره در شورای عالی آموزش و پرورش و دروس حامل (دروسی که این محتواها را در برنامه‌ها و فعالیت‌های خود به صورت تلفیقی ارائه می‌دهند) مشخص شده است.

آداب و مهارت‌های زندگی

یکی از اشکالات اساسی که نسبت به نظام رسمی تعلیم و تربیت، قبل از تحول بنیادین وجود داشت، گستردگی حوزه‌های یادگیری (عنوان درس‌ها) و پراکندگی یا هم‌پوشانی برخی از این حوزه‌ها بود. بنابراین برنامه‌ی درسی ملی با مطالعات و تحقیقات جامع کشوری و جهانی در نهایت یازده حوزه‌ی یادگیری را در ارائه کرد که یکی از آن‌ها حوزه‌ی نوین «آداب و مهارت‌های زندگی» است.

در بیانیه‌ی حوزه‌ی یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی می‌خوانیم که: «برنامه‌ی درسی آداب و مهارت‌های زندگی فرصتی برای به‌کارگیری آموخته‌ها در موقعیت‌های واقعی زندگی است.»

در بخشی دیگر از بیانیه، تأکید شده است که این آموزش (آداب و مهارت‌های زندگی) از متن و در متن زندگی رُخ دهد یعنی تدارک فرصت‌های تربیتی که در آن متریبان بتوانند به کسب تجربه در موقعیت‌های واقعی زندگی فردی و گروهی دست یابند.

در زیر نظام برنامه‌ی درسی ملی، راه‌های برنامه‌ی درسی جامع آداب و مهارت‌های زندگی تولید و تدوین شده است که در صورت تصویب نهایی منجر به تولید برنامه‌های درسی و آموزشی (بسته‌ی آموزشی) این حوزه‌ی یادگیری خواهد شد.

اهداف آموزش آداب و مهارت‌های زندگی در دوره‌ی ابتدایی

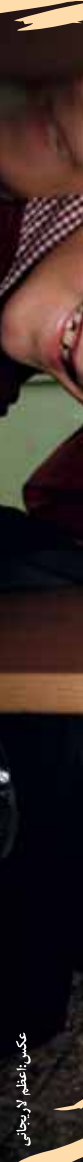
دروس حامل	تناسب با هدف‌های کلی دوره‌های تحصیلی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش	الف: حیطه‌ی شناختی (انتظارات یادگیری)
فارسی تعلیمات دینی مطالعات اجتماعی	متناسب با بند دو و پنج از هدف‌های اخلاقی متناسب با بند هشت از هدف‌های فرهنگی-هنری	از دانش آموز انتظار می‌رود: - مفهوم ادب را درک کند و برای آن مصداق‌هایی تعریف کند. - نمونه‌هایی از آداب و رسوم پسندیده محلی و ملی را نام ببرد و درباری اهمیت آن‌ها توضیح دهد.
مطالعات اجتماعی	متناسب با بند هفت از هدف‌های علمی و آموزشی	- احساسات مثبت و منفی را در خویش نام ببرد و در خصوص توسعه‌ی احساسات مثبت و کنترل احساسات منفی بحث می‌کند. - نقاط قوت و ضعف خود را نام ببرد، مانند توانایی جسمی، ضعف جسمی، علاقه به چیزی یا تنفر از چیزی - شباهت‌ها و تفاوت‌های خود را با یکی از هم‌کلاسی‌ها نام می‌برد، مانند شباهت در قد، وزن، رنگ صورت، رنگ مو، علاقه‌ی مشترک به یک چیز، تنفر از یک چیز - نحوه‌ی تصمیم‌گیری عقلمانه را می‌داند و نمونه‌هایی از این تصمیمات را نام می‌برد. - وظایف مهم مربوط به نقش خود به عنوان یک فرزند، خواهر، برادر و خویشاوند را تشریح کند. - نمونه‌هایی از کارهای مفید را برای گذراندن اوقات فراغت نام ببرد. - اهمیت اجازه گرفتن از پدر و مادر و گوش دادن به نظر بزرگ‌ترها را قبل از انجام دادن یک کار بیان کند.
تعلیمات دینی	متناسب با بند شش از هدف‌های زیستی متناسب با بند ۱۷ و دو از اهداف اخلاقی و پنج از اهداف اجتماعی	- دستورات دین اسلام را در خصوص آداب غذا خوردن رعایت کند. - پیامدهای تمسخر، عیب‌جویی، بدگویی، سخن‌چینی و حسادت را با ذکر مثال نام ببرد. - تفاوت محرم را از نامحرم تشخیص دهد. - در باره‌ی زبان‌های بی‌سرو از هوای نفس توضیح دهد و مصداق‌هایی را از زندگی افرادی که دنباله‌روی هوای نفس بوده‌اند، برشمارد. - اهمیت پوشیدگی و آراستگی را در بین افراد از منظر دین و آداب اجتماعی بیان کند.
علوم تجربی	متناسب با بند سه و هشت از هدف‌های زیستی متناسب با بند چهار و هشت از هدف‌های زیستی متناسب با بند سه و هشت از هدف‌های زیستی متناسب با بند سه و هشت از هدف‌های زیستی متناسب با بند سه و هفت از هدف‌های زیستی متناسب با بند سه و هفت از هدف‌های زیستی متناسب با بند سه از هدف‌های زیستی و ۱۸ از اهداف اخلاقی	- انواع غذاهایی که برای رشد و سلامت مفید است، نام ببرد. - اهمیت خوردن صبحانه و وعده‌های غذایی را در حفظ سلامتی انسان توضیح دهد. - خطرهای غذاهای چرب و خوردنی‌های نامناسب را تشخیص دهد. - خطرهای چاقی و لاغری بیش از حد را بیان کند. - فواید مصرف داروها را هنگام بیماری و نحوه‌ی استفاده‌ی درست از آن‌ها را توضیح دهد. - عوارض مصرف توتون و تنباکو را بر سلامتی انسان بیان کند. - اهمیت و اکسیژناسیون را بیان کند. - فواید نظافت بدن و لباس را تشخیص دهد.
مطالعات اجتماعی و علوم تجربی	متناسب با بند چهار از هدف‌های زیستی متناسب با بند چهار از هدف‌های زیستی	- مفهوم محیط زیست را تعریف کند و عوامل آلوده‌کننده‌ی آن را نام ببرد. - بی‌امدگی آلودگی محیط زیست را برای انسان و سایر موجودات نام می‌برد.

الف) مهارت‌های فردی

۱. **ادب دینی:** ادب و احترام در برابر خدا، حقوق خداوند بر بنده (محدود و ملموس)، ادب و حرمت در پیشگاه رسول اکرم (ص)، امامان و اولیای خدا و اهل ایمان
۲. **خودآگاهی:** تفاوت‌ها و شباهت‌های خود با دیگران، آشنایی با نقاط قوت و ضعف خود و کنار آمدن با نقاط ضعف
۳. **پوشش و آراستگی:** درک اهمیت و ضرورت پوشش، آشنایی با مفاهیم حجاب و عفاف در پوشش، آشنایی با دستورات دین در خصوص آراستگی و پوشش،

با عنایت به هدف‌های آموزشی این حوزه، انتظار داریم آموزگاران محترم در پایه‌ی دوم ابتدایی با شیوه‌ی عملی و الگویی از هر زنگ و فرصت آموزشی بهره بگیرند و در ساعات درسی فارسی، ریاضی، علوم، تربیت‌بدنی، قرآن، هدیه‌های آسمان و هنر، محتوای مورد نظر آداب و مهارت‌های زندگی را به‌صورت مشترک با محتوای این دروس دنبال کنند.

برخی از این محتواها به لحاظ اهمیت موضوع برای بهره‌برداری آموزگاران ارجمند در پایه‌ی دوم ابتدایی به صورت خلاصه تقدیم می‌شود.

دروس حامل	تناسب با هدف‌های کلی دوره‌های تحصیلی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش	ب: حیطه‌ی مهارتی (انتظارات یادگیری)
مطالعات اجتماعی	متناسب با بند شش از هدف‌های زیستی	از دانش آموز انتظار می‌رود: - نکات ایمنی را در خانه، خیابان، مدرسه، زمین بازی و بهنگام کار با اشیاء رعایت کند. - ملاحظات ایمنی را در ارتباط با جانوران رعایت کند. - ملاحظات ایمنی را در ارتباط با تغییرات درجه‌ی حرارت هوا رعایت کند. - از انجام رفتارهای پرخطر پرهیز کند.
تربیت بدنی	متناسب با بند شش از اهداف زیستی	- نکات ایمنی را بهنگام بازی و فعالیت‌های ورزشی رعایت کند.
کلیه‌ی دروس	متناسب با بند هفت و هشت از هدف‌های اجتماعی متناسب با بند ۱۶ از هدف‌های اخلاقی	- در فعالیت‌های گروهی مشارکت کند. - مراحل حل یک مسئله را نشان دهد. - برای حل یک مشکل راه‌حل‌های گوناگون ارائه کند. - جواب یک تصمیم را بسنجد.
تعلیمات دینی	متناسب با بند چهار از هدف‌های اجتماعی، پنج اقتصادی، ۱۳ اعتقادی متناسب با بند یک از هدف‌های اخلاقی، یک اجتماعی	- از دست زدن به اموال دیگران پرهیز کند. - در روابط خود با اعضای خانواده و دوستان، راست‌گویی و صداقت نشان دهد.
مطالعات اجتماعی	متناسب با بند دو از هدف‌های اجتماعی متناسب با بند ۱۵ از هدف‌های اخلاقی، ۱۷ اجتماعی متناسب با بند شش از هدف‌های اجتماعی، ۱۹، ۱۸ و ۲۰ اخلاقی متناسب با بند ۱۷ از هدف‌های اخلاقی، شش اجتماعی متناسب با بند ۲۱ از هدف‌های اخلاقی متناسب با بند ۲۱ از هدف‌های اخلاقی	- هیجانات خود را هنگام خشم، ترس، نفرت و حسادت کنترل کند. - در امور منزل به پدر و مادر خود و اعضای خانواده کمک کند. - روش برقراری ارتباط صحیح با دیگران را نمایش دهد. مانند سلام کردن به هنگام برخورد، لیختن‌زدن، آرام صحبت کردن به هنگام صحبت دیگران، گوش دادن در خصوص فعالیت‌های روزانه و هفتگی خود یک برنامه ارائه کند. - با هم‌کلاسی‌ها و سایر دانش‌آموزان مدرسه، رابطه‌ی دوستانه و هم‌دلانه برقرار کند. - به‌هنگام بروز مصیبت برای هم‌کلاسی‌ها، کارکنان مدرسه و همسایگان از خود هم‌دردی نشان می‌دهد. - نظم و مقررات را در خانه و مدرسه رعایت کند. - در خرید یک وسیله عاقلانه تصمیم بگیرد.
علوم اجتماعی	متناسب با بند سه و هشت از هدف‌های زیستی	ب: حیطه نگرشی و ارزشی (انتظارات یادگیری) - نسبت به حفظ سلامتی خود و دیگران از خود علاقه نشان دهد. - به خواندن متعال در امور توکل کند و از او کمک بخواهد.
تعلیمات دینی	متناسب با بند دو از هدف‌های اعتقادی	- انسان‌ها را دوست بدارد و برای آن‌ها ارزش قائل شود. - برای پدر و مادر، بزرگ‌سالان، معلم و سایر کارکنان مدرسه ارزش قائل شود و احترام بگذارد. - به پاکیزه نگه‌داشتن محیط خانه، مدرسه و محله علاقه‌مند باشد. - برای بقای گیاهان و جانوران اهمیت قائل شود.

(ساده)، عواقب یک تصمیم غلط، ارائه‌ی چند راه‌حل برای حل یک مشکل، قضاوت درباره‌ی نظرات و عقیده‌ها و راه‌حل‌ها

۷. گذران اوقات فراغت: آشنایی با مفهوم اوقات فراغت، تقسیم اوقات شبانه‌روز به فعالیت‌های متنوع (شروع به برنامه‌ریزی روزانه و هفتگی)، مهارت‌ها و کارهای مفید برای پُربار کردن اوقات فراغت

۸. مهارت‌های اقتصادی: آشنایی با پول ملی و مفهوم و ارزش آن، تمرین خرید و فروش، پس‌انداز، راه‌های کسب درآمد، ارزش کار، شناخت مشاغل در محیط زندگی، خرید عاقلانه، استفاده‌ی درست از وسایل

ب) مهارت‌های بین فردی و اجتماعی

۱. برقراری روابط با دیگران: ادب در برابر پدر و مادر، وظایف متقابل والدین و فرزندان، مفهوم خویشاوند و حقوق خویشاوندان، حقوق همسایگان، دوستی با دیگران، هم‌دردی، کمک به یکدیگر، کمک خواستن، آداب معاشرت (سلام، خداحافظی، احوال‌پرسی، گوش دادن به صحبت دیگران)، ارزش و مقام معلم، وظایف متقابل معلم و شاگرد، کنترل هیجانات (خشم، نفرت) پرهیز از تمسخر، پرهیز از زورگویی.

۲. آداب و رسوم و مسئولیت‌های اجتماعی: آشنایی با آداب و رسوم محلی و منطقه‌ای و اسلامی و ایرانی، همکاری و تعاون در خانه، مدرسه و جامعه، مشارکت اجتماعی

۳. رفتارهای صحیح: صداقت و راست‌گویی، امانت‌داری، احترام به اموال دیگران، احترام به افرادی که برای بهبود زندگی ما تلاش می‌کنند، شجاعت و جرئت‌ورزی در برابر رفتارها و درخواست‌های غلط دیگران، مهارت نه گفتن، پرهیز از رغبت و بدگویی.

۴. مسئولیت‌های زیست‌محیطی: اهمیت گیاهان و جانوران، دوست داشتن زمین و محیط زیست، شناخت آلوده‌کننده‌های محیط زیست، مسئولیت در برابر محیط زیست و زمین.

آشنایی با لباس و پوشش‌های گوناگونی در مناطق ایران
۴. غذا و آداب غذا خوردن: آشنایی با غذاهای خوب و مضر، خطرات چاقی و لاغری زیاد، اهمیت خوردن صحیحانه.

۵. سلامتی و بهداشت: ورزش و تحرک، نظافت و پاکیزگی بدن، لباس و محیط، خطر سیگار و تنباکو (قلیان)، خطرات نگهداری حیوانات به‌خصوص سگ و گربه در محیط منزل، ایمنی در خانه، خیابان و مدرسه، ایمنی در کار با اشیاء، توجه به دستورات پزشک

۶. تفکر حل مسئله، تفکر خلاق و نقاد: روش‌های حل مسئله یا مشکل، مراحل حل مسئله

منابع
 ۱. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوب آذرماه ۱۳۹۰. شورای عالی آموزش و پرورش
 ۲. نگاشت پنجم برنامه‌ی درسی ملی (غیرمصوب)، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۰.
 ۳. راهنمای جامع برنامه‌ی درسی آداب و مهارت‌های زندگی (غیرمصوب)، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۰.